

UOT 94(560)

RÜFƏT RÜSTƏMOV

*Bakı Dövlət Universiteti
Türk filologiyası kafedrasının müdürü, professor
rufatrustamov45@mail.ru*

ORXAN SƏMƏDOV

*Bakı Dövlət Universiteti
Şərqşünaslıq fakültəsinin tələbəsi
Orxansamedovvahab@gmail.com*

OSMANLI İMPERİYASI: FƏTH EDİLƏN ƏRAZİLƏRDƏ SOSIAL BƏRABƏRLİK VƏ HUMANİST SİYASƏTİN FORMALAŞMASI PROSESİ

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/114/77-83>

Bu məqalədə Osmanlı dövlətçilik ənənəsində tolerant baxışın yaranması, tətbiqi və zamanla davamlı bir idarəçilik siyasətinə çevrilməsi araşdırılır. Tarix boyu türk dövlətlərində bəzi hallarda fəth edilən ərazilərin dağıdılması, mənimsənilməsi və köləlik ticarətinin davam etdirilməsi kimi hallar müşahidə olunmuşdur. Osmanlı dövlətinin bu zənciri qırması konkret siyasi hadisələr silsiləsi ilə başlamış və daha sonra müəyyən dövlətçilik ənənələrinə sadıq qalınaraq davam etdirilmişdir. Məqalənin məqsədi bu siyasi hadisələri aşkar etmək, onları tarixi mənbələr əsasında əsaslandırmaq və Osmanlı dövlətçilik ənənəsinə yeni bir baxış təqdim etməkdir.

Açar sözlər: Osmanlı imperiyası, Gelibolu fəthi, tolerant idarəçilik siyasəti, Balkanlar, Osmanlı dövlət idarəçiliyi.

Giriş. Türk xalqları yaşadıkları coğrafi mühit və tarixi şəraitin təsiri altında güclü həyatda qalma instinktinə malik toplumlar kimi formalaşmışdır [6]. Bu xüsusiyyət onların siyasi və dövlətçilik ənənələrində də öz əksini tapmışdır. Belə ki, tarix boyu mövcud olmuş türk dövlətlərinin əksəriyyəti güclü hərbi təşkilatlanmaya əsaslanan siyasi qurumlar olmuş və dövlət idarəçiliyində hərbi güc mühüm rol oynamışdır. Bu xüsusiyyət dövrünə görə inkişaf etmiş ordu sistemlərinin formalaşmasında, digər dövlətlər üzərində əldə olunan hərbi qələbələrdə və cəmiyyətin həyat tərzində güc amilinin ön planda tutulmasında özünü göstərmişdir. Bundan əlavə, türklərin dini dünyagörüşü də bu düşüncə tərzinin formalaşmasına müəyyən təsir göstərmişdir. Xüsusilə Tengriçilik inanc sistemində igidlik, cəsarət və qəhrəmanlıq kimi keyfiyyətlərin yüksək qiymətləndirilməsi bu xüsusiyyətlərin sosial və siyasi həyatın mühüm elementinə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Yazılı mənbələrdə və arxeoloji tapıntılarda türk igidlərinin qəhrəmanlıqları haqqında məlumatların geniş yer alması da bu ənənənin türk toplumlarının siyasi və hərbi mədəniyyətində mühüm yer tutduğunu göstərir. Bununla yanaşı, türklərin düşməne qarşı sərt və qətiyyətli davranışı da tarix boyu qeyd olunan xüsusiyyətlərdən biri olmuşdur. Bu davranışın formalaşmasına müxtəlif siyasi, sosial və hərbi amillər təsir göstərmişdir. Lakin zaman keçdikcə bu xüsusiyyət təkcə zəruri hərbi davranış forması olaraq qalmamış, müəyyən mənada hərbi ənənəyə və mədəni stereotipə çevrilmişdir. Türk toplumlarının hərbi gücü və döyüş qabiliyyəti haqqında formalaşmış bu təsəvvür həm onların öz siyasi davranışına, həm də digər dövlətlərin türklərə münasibətinə təsir göstərmişdir. Nəticə etibarilə, müəyyən dövrlərdə türk dövlətlərinin xarici siyasətində hərbi gücə əsaslanan yanaşma mühüm yer tutmuş və bu yanaşma dövlət idarəçiliyinin əsas elementlərindən birinə çevrilmişdir [3].

Böyük Hun, Səlcuq, Monqol və Teymuri dövlətlərinin siyasi davranış modeli. XIII əsrdə yaranmış Monqol İmperiyası qısa müddət ərzində Avrasiyanın böyük bir hissəsini öz nəzarəti altına almışdır [3]. Bu imperiyanın qurucusu Çingiz Xan olmuşdur. Monqolların fəthləri nəticəsində imperiyanın sərhədləri Şərqi Asiyadan başlayaraq Orta Asiya, İran və Şərqi Avropaya qədər geniş əraziləri əhatə etmişdir. Monqol dövlətinin gücünün əsas səbəblərindən biri çevik və yaxşı təşkilatlanmış ordu sistemi idi. Ordunun əsasını atlı döyüşçülər təşkil edir, hər bir döyüşçü bir neçə atdan istifadə

dövlətində hərbi güc mühüm rol oynamaqda davam etsə də, dövlət siyasətinin formalaşmasında dini və hüquqi prinsiplərin təsiri daha aydın şəkildə hiss olunmağa başlamışdır.

Osmanlı dövlət idarəçiliyinin diqqət çəkən xüsusiyyətlərindən biri də əvvəlki hökmdarların müəyyən etdiyi dövlətçilik ənənələrinə böyük hörmətlə yanaşılması idi. Osmanlı sultanları, xüsusilə dövlətin ilk inkişaf mərhələlərində və Sultan Süleyman dövrünə qədər olan dövrdə, özlərindən əvvəl hakimiyyətdə olmuş hökmdarların müəyyən etdiyi qayda və prinsipləri asanlıqla dəyişməyə meyilli olmurdular. Dövlət idarəçiliyində “atalardan qalma ənənə” anlayışı mühüm yer tutur və bu prinsip dövlət hakimiyyətinin davamlılığını təmin edən əsas amillərdən biri kimi qəbul edilirdi. Osmanlı siyasəti düşüncəsində silsilə, mərtəbə və idarəçilik qaydalarına ciddi şəkildə riayət olunurdu. Dövlət idarəçiliyində formalaşmış üsul və qaydaların qorunması yalnız siyasi sabitliyi təmin etmir, eyni zamanda əvvəlki nəsillərin dövlətçilik təcrübəsinin gələcək nəsillərə düzgün və keyfiyyətli şəkildə ötürülməsinə imkan yaradırdı. Bu səbəbdən Osmanlı dövlətində ənənə və idarəçilik prinsiplərinin qorunması dövlət sisteminin mühüm dayaqlarından biri hesab olunurdu. Osmanlının ilkin dövrdə fərqlənən xüsusiyyətlərindən biri kimi timar və iskan siyasətinin sistemli şəkildə tətbiqini aid etmək lazımdır. Bu siyasət yalnız inzibati və iqtisadi idarəetmə mexanizmi deyildi, eyni zamanda fəth olunan ərazilərdə hakimiyyətin möhkəmləndirilməsi, yerli əhalinin razılığının təmin olunması və yeni fəthlər üçün əlverişli şəraitin yaradılması baxımından da mühüm rol oynayırdı. Timar sistemi çərçivəsində dövlət torpaqları xidmət müqabilində sipahilərə verilirdi və bu da mərkəzi hakimiyyətin geniş ərazilərdə nəzarətini təmin edirdi. Sipahilər təkcə hərbi qüvvə kimi çıxış etmirdilər, onlar eyni zamanda yerli idarəetmədə əsas rol oynayır, asayışı qoruyur, vergiləri toplayır və kənd təsərrüfatının davamlılığını təmin edirdilər [1]. Bu isə fəth olunmuş ərazilərdə sabitliyin yaranmasına gətirib çıxarırdı. Sabitlik isə yerli əhali üçün təhlükəsizlik və nizam-intizam mühiti yaradırdı ki, bu da onların yeni hakimiyyətə daha tez uyğunlaşmasına və müəyyən mənada razılığın formalaşmasına səbəb olurdu. Belə bir şərait Osmanlı dövlətinə həmin ərazilərdə möhkəmlənməyə və eyni zamanda yeni fəthlərə yönəlməyə imkan verirdi. Eyni zamanda timar sisteminin tətbiqi torpaqların boş qalmasının qarşısını alır və iqtisadi həyatın davamlılığını təmin edirdi. Kənd təsərrüfatının inkişafı və istehsalın artması həm dövlətin gəlirlərini artırır, həm də yerli əhalinin yaşayış səviyyəsinə müsbət təsir göstərirdi. Bu cür iqtisadi sabitlik sosial gərginliyin azalmasına gətirib çıxarırdı. Yerli əhalinin həyat şəraiti yaxşılaşdıqca onların Osmanlı idarəçiliyinə münasibəti də daha müsbət olurdu. Bu isə bir tərəfdən həmin ərazilərdə möhkəmlənməni sürətləndirir, digər tərəfdən isə yeni fəthlər üçün iqtisadi baza yaradırdı. İskan siyasəti isə bu prosesi daha da gücləndirirdi. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən planlı köçürmələr nəticəsində strateji əhəmiyyətli ərazilərə əhali yerləşdirilirdi. Bunun nəticəsində həm sərhəd təhlükəsizliyi möhkəmlənir, həm də boş torpaqlar istifadəyə cəlb olunurdu. Eyni zamanda yerli əhali ilə yeni məskunlaşan qruplar arasında müəyyən sosial tarazlıq yaranırdı. Bu isə qarşıdurma risklərini azaldır, Osmanlı hakimiyyətinə qarşı müqaviməti zəiflədir və nəticədə yerli əhalinin razılığının formalaşmasına şərait yaradırdı. Beləliklə, dövlət həmin ərazilərdə daha möhkəm yerləşir və bu ərazilər gələcək fəthlər üçün dayaq nöqtəsinə çevrilirdi. Xüsusilə Balkanlarda həyata keçirilən iskan siyasəti bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyırdı. Anadolu əhalisinin bu ərazilərə köçürülməsi nəticəsində mərkəzi hakimiyyətə bağlı sosial baza formalaşırdı. Bu isə idarəetməni asanlaşdırır, eyni zamanda üsyan ehtimalını azaldırdı. Belə bir demografik və sosial struktur Osmanlının həmin ərazilərdə daha möhkəm yerləşməsinə şərait yaradır və bu bölgələri yeni fəthlər üçün etibarlı arxa cəbhəyə çevirirdi. Beləliklə, timar və iskan sistemlərinin birlikdə tətbiqi Osmanlı dövlətinin erkən dövrdə uğurlu genişlənməsinin əsas səbəblərindən biri olmuşdur. Bu sistemlər vasitəsilə fəth olunan ərazilərdə sabitlik yaranır, yerli əhali ilə münasibətlər nisbətən balanslı şəkildə qurulur və bütün bunlar yeni fəthlər üçün əlverişli şərait yaradırdı.

Osmanlı dövlətində tolerant siyasətin başlanğıcı. Orhan Qazi dövründə, 1354-cü ildə Gelibolunun fəthi zamanı İstanbul hələ Bizans imperiyasının nəzarəti altında idi. Bu səbəbdən Osmanlı ordusunun Avropa torpaqlarına keçidi əsasən dəniz yolu ilə mümkün olurdu. Eyni zamanda Osmanlı dövlətinin bütün hərbi qüvvələrini qısa müddət ərzində Avropa tərəfinə çıxarması praktik olaraq mümkün deyildi. Bu vəziyyət Osmanlıların Trakya bölgəsində hərbi fəaliyyətini müəyyən dərəcədə məhdudlaşdırır və onların bölgədə daha ehtiyatlı siyasət yürütməsini zəruri edir.

di. Belə bir şərait Osmanlı dövlətini fəth edilən ərazilərdə yerli əhali ilə münasibətlərdə daha mülayim və integrativ idarəçilik siyasəti tətbiq etməyə sövq etmiş ola bilər. Gelibolunun fəthi zamanı yerli əhaliyə təhlükəsizlik və müəyyən imtiyazların verilməsi, şəhərdə geniş qarət və zorakılıq hallarının baş verməməsi bu siyasətin ilk nümunələrindən biri kimi qiymətləndirilə bilər [4]. Bu yanaşma bölgədə yaşayan əhali arasında Osmanlı hakimiyyətinin sabitlik və təhlükəsizlik gətirəcəyi düşüncəsinin formalaşmasına təsir göstərmişdir. Nəticədə Balkan bölgəsində yaşayan bəzi icmalar Osmanlı hakimiyyətinə daha az müqavimət göstərmiş və imperiyanın Avropa istiqamətində genişlənməsi müəyyən mənada daha sürətli şəkildə həyata keçirilmişdir. Beləliklə, ilkin mərhələdə zəruri siyasi və hərbi şəraitdən irəli gələn bu yanaşma sonrakı dövrlərdə Osmanlı dövlət idarəçiliyində daha sistemli və davamlı siyasət formasına çevrilmişdir. Gelibolunun fəthindən sonra Osmanlı hakimiyyəti bölgədə yalnız hərbi nəzarətlə kifayətlənməmiş, eyni zamanda yerli əhalinin gündəlik həyatının sabitliyini qorumağa yönəlmiş siyasət həyata keçirmişdir. Tarixi mənbələrə görə şəhərdə yaşayan əhaliyə müəyyən təhlükəsizlik təminatları və imtiyazlar verilmiş, geniş qarət və zorakılıq hallarına yol verilməmişdir. Bu yanaşma bölgədə yaşayan müxtəlif icmalar arasında Osmanlı hakimiyyətinə qarşı münasibətin daha mülayim olmasına səbəb olmuşdur. Bununla yanaşı, Gelibolu və ətraf bölgələrdə müəyyən abadlıq və inzibati təşkilatlanma işləri də həyata keçirilmişdir. Şəhərin müdafiə sisteminin möhkəmləndirilməsi, yaşayış məntəqələrinin bərpası və ticarət yollarının təhlükəsizliyinin təmin olunması kimi tədbirlər bölgədə sosial və iqtisadi həyatın sabitləşməsinə kömək etmişdir. Osmanlı hakimiyyətinin fəth edilən ərazilərdə möhkəmlənməsində mühüm rol oynayan siyasətlərdən biri də iskan siyasəti idi. Bu siyasət çərçivəsində bəzi türk ailələri və tayfaları yeni fəth edilmiş ərazilərə köçürülür, bu isə həm bölgənin iqtisadi həyatının canlanmasına, həm də Osmanlı hakimiyyətinin möhkəmlənməsinə şərait yaradırdı. Bununla yanaşı, Osmanlı idarəçiləri fəth edilən ərazilərdə vergi sistemini müəyyən qaydalar çərçivəsində tətbiq edir və yerli əhalinin təhlükəsizliyini təmin etməyə çalışırdılar. Osmanlı hakimiyyəti bir çox hallarda yerli əhali ilə əməkdaşlıq etməyə üstünlük verir, onların dini və sosial həyatına birbaşa müdaxilə etməməyə çalışırdı. Bu yanaşma Osmanlı dövlətinin Balkanlarda daha sabit şəkildə möhkəmlənməsinə və fəth edilən ərazilərin idarə olunmasına mühüm təsir göstərmişdir [5].

Osmanlı dövlətində tolerant siyasətin dövlətçilik ənənəsinə çevrilməsi. 1453-cü ildə İstanbulun fəthi Osmanlı dövlətinin siyasi və hərbi mövqeyində mühüm dönüş nöqtəsi olmuşdur. Bu hadisədən sonra Osmanlı dövləti Avropa və Asiya torpaqları arasında strateji nəzarəti əldə etmiş və ordularını Avropa istiqamətində daha rahat şəkildə hərəkət etdirə biləcək mövqeyə sahib olmuşdur. Beləliklə, Osmanlı dövlətinin ərazi bütövlüyü daha da möhkəmlənmiş və hərbi imkanları əvvəlki dövrlərə nisbətən xeyli genişlənməmişdir. Lakin buna baxmayaraq, Osmanlı dövlətinin fəth edilən ərazilərdə tətbiq etdiyi tolerant idarəçilik siyasəti davam etdirilmişdir [1]. Sultan II Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) fəth edilmiş bölgələrdə sabitliyin və ictimai nizamın qorunması baxımından bu siyasətin daha faydalı olduğunu görmüşdür. Yerli əhaliyə müəyyən azadlıqların verilməsi və onların dini həyatına müdaxilə edilməməsi Osmanlı hakimiyyətinin yeni fəth edilən ərazilərdə daha möhkəm şəkildə qurulmasına şərait yaradırdı. Bu siyasətin mövcudluğunu təsdiq edən mühüm tarixi sənədlərdən biri də İstanbulun fəthindən sonra Galata əhalisinə verilmiş ahidnamədir. Bu sənəddə Sultan II Mehmed Galata əhalisinə dini azadlıqlar tanıdığını və onların dini ayinlərini sərbəst şəkildə yerinə yetirə biləcəklərini bildirmişdir. Ahidnamənin mətnində qeyd olunur: Türk dilində: Ebulfeth Sultan Mehmet Han İstanbul'u fethederken, Galata zembillerine bir ahitname vermiştir: "Ben, ulu padişah ve ulu şahenshah Sultan Mehmet Han bin Sultan Murad'ım, yemin ederim ki, yeri göğü yaratan Pervardigar hakkı için, Hazret Peygamberin pak ve münevver ruhu için, 7 müşabbin hakkı için, 124 bin peygamberin hakkı için, dedemin ruhu için, babamın ruhu için, benim başım için, oğullarımın başı için ve kılıç hakkı için, şimdi Galata'nın halkı, atabeyleri, ulemâsı dostluğu için, kalenin anahtarlarını gönderip bana kul olmaya, itaat ve inkiyaz göstermişlerdir. Ben de kabul ettim ki, kendilerinin ayinleri ve erkânları ne şekilde ne vecire cariye yola gelirse, o usul üzere, adet ve erkânlarını yerine getireler; kiliseleri ellerinde ola ve ayinlerince okusunlar" [2, s.77]. Bu sənəd Osmanlı dövlətinin fəth edilən ərazilərdə yaşayan əhalinin dini həyatına müdaxilə etməməyə çalışdığını və onların müəyyən hüquqlarını qorumağa yönəlmiş siyasət yürütməyə çalışdığını göstə-

rən mühüm tarixi sübutlardan biri hesab olunur. Beləliklə, ilkin mərhələdə zəruri siyasi şəraitdən irəli gələn tolerant idarəçilik yanaşması sonrakı dövrlərdə Osmanlı dövlətçilik ənənəsinin mühüm elementlərindən birinə çevrilmişdir. Ahidnamədə diqqət çəkən məqamlardan biri də Sultan II Mehmedin verdiyi andın yalnız öz hakimiyyəti ilə məhdudlaşmamasıdır. Sənəddə sultan yalnız öz başı ilə deyil, eyni zamanda oğullarının başı ilə də and içdiyini bildirir. Bu ifadə verilən təminatların yalnız həmin dövr üçün deyil, gələcək dövrlər üçün də qüvvədə qalmalı olduğunu göstərir. Bu yanaşma Osmanlı dövlətində idarəçilik ənənəsinin davamlılığı ilə də əlaqələndirilə bilər. Osmanlı siyasi mədəniyyətində əvvəlki hökmdarların qoyduğu qayda və prinsiplərə hörmətlə yanaşılması mühüm yer tuturdu. Bu səbəbdən bir sultan tərəfindən verilmiş müəyyən hüquq və təminatlar sonrakı hökmdarlar tərəfindən də qorunmağa çalışılırdı. Beləliklə, Galata ahidnaməsi yalnız müəyyən bir siyasi qərarı deyil, eyni zamanda Osmanlı dövlətində formalaşmaqda olan idarəçilik ənənəsinin davamlı xarakter daşdığını da göstərir. Bu isə tolerant idarəçilik siyasətinin tədricən Osmanlı dövlətçilik ənənəsinin mühüm elementlərindən birinə çevrildiyini göstərən mühüm nümunələrdən biri hesab oluna bilər.

Osmanlı Bizans zülmünün xilaskarı kimi. Bizans dövlətinin son dövrlərində Balkanlarda yeritdiyi siyasət əhali üçün olduqca ağır və bəzən dözülməz xarakter daşıyırdı. Xüsusilə vergi siyasəti sadə insanların həyatını ciddi şəkildə çətinləşdirirdi [3]. Əhali yalnız dövlətə deyil, eyni zamanda yerli feodallara da müxtəlif ödənişlər etməyə məcbur idi. Vergisini ödəyə bilməyənlər isə sərt cəzalarla üzləşirdi. Bəzi hallarda bu cəzalar yalnız maddi sanksiyalarla məhdudlaşmır, fiziki zorakılıq və təzyiq formasında da özünü göstərirdi. Yerli idarəçilər və feodallar geniş səlahiyyətlərə malik olduqları üçün çox vaxt bu imkanlardan sui-istifadə edirdilər. Kəndlilər ağır əmək öhdəliklərinə məcbur edilir, onların əməyindən maksimum dərəcədə istifadə olunurdu. Ən kiçik itaətsizlik belə cəzasız qalmırdı və bu da cəmiyyət daxilində qorxu mühitinin formalaşmasına səbəb olurdu. İnsanlar yalnız iqtisadi deyil, eyni zamanda psixoloji baxımdan da təzyiq altında yaşayırdı, mövcud vəziyyət onları getdikcə daha ümitsiz hala salırdı. Bundan əlavə, Bizansın zəifləməsi ilə idarəetmədə nizam-sızlıq daha da artmışdı. Yerli hakimlər çox vaxt öz maraqları naminə hərəkət edir, bu isə əhali üzərində təzyiqi daha da gücləndirirdi. Siyasi qeyri-sabitlik, daxili çəkişmələr və davamlı qarışıqlıqlar insanların həyatını daha da ağırlaşdırırdı. Üsyan ehtimalı olan bölgələrdə sərt cəza tədbirlərinin tətbiqi isə qorxu və qeyri-müəyyənlik mühitini daha da dərinləşdirirdi. Belə bir vəziyyətdə Osmanlı dövlətinin Balkanlara daxil olması bir çox insan üçün əvvəlki ağır şəraitlə müqayisədə fərqli bir mərhələnin başlanğıcı kimi görünməyə başladı. Osmanlının gətirdiyi nizam və asayiş, idarəetmədə müəyyən qaydaların mövcudluğu və həyatın daha sabit şəkildə davam etməsi əhali üçün əvvəlki xaos və təzyiq dolu mühitdən ciddi şəkildə fərqlənirdi [4]. Bu, xüsusilə gündəlik həyatın daha təhlükəsiz və proqnozlaşdırıla bilən hala gəlməsi ilə özünü göstərirdi. Eyni zamanda Osmanlı idarəçiliyində müəyyən sistemin və qaydaların mövcud olması əhali üçün əvvəlki özbaşınalıqdan fərqli bir mühit yaradırdı. Yerli idarəçilərin nəzarət altında saxlanması, nizam-intizamın qorunması və idarəetmənin daha sabit şəkildə həyata keçirilməsi insanların həyatına müəyyən bir rahatlıq gətirirdi. Bu isə əvvəlki dövrlə müqayisədə əhali arasında daha çox təhlükəsizlik hissinin formalaşmasına səbəb olurdu. Bundan əlavə, Osmanlı hakimiyyəti altında iqtisadi fəaliyyətin nisbətən sabitləşməsi və sosial münasibətlərin daha qaydalı şəkildə qurulması əhali üçün daha yaşana bilən bir mühit yaradırdı. Əvvəllər mövcud olan daimi təzyiq və qeyri-müəyyənlik hissi müəyyən dərəcədə zəifləyirdi və insanlar gündəlik həyatlarını daha rahat şəkildə davam etdirə bilirdilər. Bu səbəbdən bəzi hallarda Osmanlının gəlişi əhali tərəfindən sanki onları mövcud çətinliklərdən qurtaran, daha nizamlı və sabit həyat vəd edən bir qüvvə kimi qəbul olunurdu. Xüsusilə əvvəlki ağır şərait fonunda Osmanlı idarəçiliyi yerli əhali üçün yeni bir nəfəs kimi dəyərləndirilirdi və bu da dövlətin bölgədə daha sürətli möhkəmlənməsinə şərait yaradırdı.

Nəticə. Aparılan araşdırma göstərir ki, Osmanlı dövlətində fəth edilən ərazilərə münasibətdə formalaşan tolerant idarəçilik siyasəti təsadüfi bir yanaşma deyildi. Bu siyasətin ilkin nümunələri Gelibolu hadisəsi ilə bağlı olaraq ortaya çıxmışdır. Həmin dövrdə mövcud olan siyasi və hərbi şərait Osmanlı dövlətini fəth edilən ərazilərdə yerli əhali ilə münasibətlərdə daha mülayim və ehtiyatlı siyasət yürütməyə sövq etmişdir. Sonrakı dövrlərdə bu yanaşma Osmanlı dövlətinin Balkan siyasə-

tində davam etdirilmiş və fəth edilən bölgələrdə iskan siyasəti, təhlükəsizliyin təmin edilməsi və yerli əhali ilə əməkdaşlıq kimi tədbirlər vasitəsilə daha sistemli şəkildə tətbiq olunmağa başlamışdır. 1453-cü ildə İstanbulun fəthi isə bu siyasətin daha da möhkəmlənməsinə səbəb olmuşdur. Fatih Sultan Mehmed tərəfindən verilmiş ahidnamələr və yerli əhaliyə tanınmış hüquqlar göstərir ki, Osmanlı dövlətində tətbiq olunan tolerant idarəçilik modeli artıq müəyyən siyasi ənənəyə çevrilmişdi. Bu mərhələdən sonra həmin siyasət yalnız zəruri şəraitdən doğan bir yanaşma deyil, eyni zamanda dövlət idarəçiliyinin mühüm prinsiplərindən biri kimi qəbul olunmağa başlamışdır. Beləliklə, Osmanlı dövlətinin idarəçilik modeli əvvəlki bəzi türk dövlətlərinin siyasi davranış modellərindən müəyyən mənada fərqlənmişdir. Hərbi güc Osmanlı dövlətində də mühüm rol oynasa da, fəth edilən ərazilərdə sabitliyin qorunması, yerli əhali ilə münasibətlərin tənzimlənməsi və sosial nizamın təmin edilməsi dövlət siyasətinin əsas elementlərindən birinə çevrilmişdir. Bu xüsusiyyət Osmanlı dövlətinin digər türk dövlətlərindən fərqlənən və onun uzun müddət mövcud olmasına təsir göstərən mühüm amillərdən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300–1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, 387 s.
2. İnalçık, Halil. *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1954, xi, 245 s.
3. Shaw, Stanford J.; Shaw, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976, 351 p.
4. Finkel, Caroline. *Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire*. London: John Murray, 2005, [xxvii], 660 p.
5. Imber, Colin. *The Ottoman Empire, 1300–1650: The Structure of Power*. New York: Palgrave Macmillan, 2002, 448 p.
6. Kafadar, Cemal. *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*. Berkeley: University of California Press, 1995, 221 p.
7. Emecen, Feridun M. *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset ve Yönetim*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, 416 s.
8. Ágoston, Gábor; Masters, Bruce. *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. New York: Facts On File, 2009, 689 p.

РУФАТ РУСТАМОВ

*Заведующий кафедрой турецкой филологии,
профессор Бакинского государственного университета*

ОРХАН САМАДОВ

студент Бакинского государственного университета

ОСМАНСКАЯ ИМПЕРИЯ: ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ СПРАВЕДЛИВОСТИ И ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ НА ЗАВОЁВАННЫХ ТЕРРИТОРИЯХ

В данной статье рассматривается формирование толерантного подхода в традиции Османской государственности, его применение и постепенное превращение в устойчивую административную политику. На протяжении истории в некоторых тюркских государствах наблюдались такие явления, как разрушение завоёванных территорий, присвоение имущества и продолжение работ торговли. Османское государство разорвало эту традицию посредством ряда конкретных политических событий, после чего данный подход был продолжен на основе определённых государственных традиций. Цель статьи - выявить эти политические события, обосновать их на основе исторических источников и представить новый взгляд на тра-

диции государственного управления Османской империи.

Ключевые слова: Османская империя, завоевание Галлиполи, толерантная административная политика, Балканы, государственное управление Османской империи.

RUFAT RUSTAMOV

*Head of the Department of Turkish Philology,
Professor of Baku State University*

ORKHAN SAMADOV

Student of Baku State University

**THE OTTOMAN EMPIRE:
THE FORMATION OF SOCIAL EQUALITY AND
HUMANISTIC POLICY IN CONQUERED TERRITORIES**

This article examines the emergence of a tolerant perspective within the Ottoman tradition of statehood, its implementation, and its transformation over time into a consistent administrative policy. Throughout history, in some Turkic states, practices such as the destruction of conquered territories, appropriation of property, and the continuation of the slave trade were occasionally observed. The Ottoman state broke this pattern through a series of specific political events and later continued this approach by adhering to certain state traditions. The aim of this article is to identify these political developments, substantiate them on the basis of historical sources, and present a new perspective on the Ottoman tradition of governance.

Keywords: Ottoman Empire, Conquest of Gallipoli, tolerant administrative policy, Balkans, Ottoman state administration.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 10 aprel 2026-cı il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 02 oktyabr 2026-cı il.

Rəyçilər: t.e.d. Sani Hacıyev, t.e.d. İsmayıl Məmmədov.